

میر و میرگه د روانگه‌ها خانیدا

م. ژیهات قادر حسہن

فاکولتی زانستین مروقیاهی، یشکا زمانی کوردی، زانکویا زاخۆ/ ههریما کوردستانا عیراق

يۆختە:

ھەر د سەردەمىن كەقندا دەسەف و پەسنا مىران ئىك ژ مەبەستىن سەردەكىيىن ھۆزائى بوويە، لى ل گەل بۆرىنا دەمى، ئەقى مەبەستى گۆھۆپىنىن مەزن ب خۇقە دىتن. د ئەدەبىياتا كوردىدا ب تايىبەتى د ھۆزائىدا ئەف گۆھۆپىن و وەرەر دەيتەدىتن، ئانكو دىيىن بىژىن ئىدى ب تى ژ دەسەف و پەسنا مىران بەرەقەرەنەگرتن ل مىر و كارىدەستىن مىران چوو. د پىرانييا قوناغىن ئەدەبىياتا كوردىدا ئەف چەندە ژ بابەتىن ھەر گىرنگ بوويە ب تاسەتى د قوناغا ھۆزانا كلاسكىدا.

د ناف ھۆزئانائىن كلاسىكىن كورداندا گەلەك ھۆزئانان گىرنگى دايە وەسفا مىران و ب شىۋاين جۇراوجۇر باسكىرەنە. ئەف گۇھۇپىنە گەلەك ب شىۋمىيەكى پۇھن و ئاشكرا ل جەم خانى دەيتە دىتن، بزاڧ دى ھىتەكرن بزانين تا چ راددە ئەمەدئ ستايشا مىران كرىيە و تا چ راددەمۇخنە ل ئەوان گىرتىيە. ئايا خانى شىايە ل گۇردى ئاستى پىدۇقى باسپۇمۇشت و تىتالين باش و خراب ل جەم مىران بكەت؟ تا چ راددە گىرنگى ب ئەفى بابەتى دايە؟ ھەر ژبەر ئەفى چەندئ مە بزاڧكرقەكۇلىنەك ل ژىر نافونىشائىن (مىر و مىرگەھ د روانگەھا خانىدا) ئەنجامبەدين بۇ بەرجەستەكرنا ئەوان گۇھۇپىن و داھىئانائىن ل جەم خانى دەينەدىتن. د ئەقىقەكۇلىنىدا مېتۇدا (وەسفى شۇقەكارى) ھاتىبەيەرمۇكرن.

په یقین سهره کی: میر، میرگهه، خانی، میرگهها بۆتان، مهم، زین

۱. ییشہ کی:

ب دريژاھيا ميژوويا مروڤايه تيبي ميري جهه كي تاييهت هه بوويه د ناف جڭاكيدا و بهردموم بزاڤ هاتيهه كرن ژ لايئ پرانييا كه سيئ جڭاكي ببنه كه سيئ نيزيكي ميري، ههر ميره كي هه بيت ژي ب دريژييا ديروكي بزاڭكريبه پتيريا پژه و هژمارا كه سانه ل دور خو خرڤه بكن ژ بلي ئهوان بزاڤين دهاتنه كرن بو دويرئي خستنا ئهوان كه سيئ كو دژي ميري بووينه يانژي دژي هندهك هزرين ئهوي بووينه. بهردموم ميران بزاڭدكر سنوورين ل بن دهسه لاتا خو بهر فرمه بكن و ئهو دهڤه رين د كهڤنه د بن دهسه لاتا ئهويداژي د خزمه تا ئهوي و دهسه لاتندا بن.

ب درېژاھييا قوناغا ھۆزانا کلاسيکيا کوردی، پړانييا ھۆزانئان ھۆزان ب خوەشمروځی و جواميريا ميریځهاندینه و بهردموام بزاځکریه ب جوانترین شیواز جوانترین وەسفی بدەنە میران ب تایبەت ئەو میرین کو د سەردەمی ئەویدا بووینە، کەواتە دشیین بێژین وەسف و ب تایبەتی وەسفا میری بووینە ئێک ژ بابەتین گرنگی ھۆزانا کلاسيکيا کوردی، ئێک ژ ھۆزانئان گرنگی ئەوین گرنگی ب ڤهاندەنا ھۆزانئ ب میران داییی (ئەحمەدئ خانئ) یە، لئ تشتئ خانئ ژ ھۆزانئان دیتەر جودادکەت ئەو کو خانئ بزاځنەکریه ب تنئ وەسفا میری ب باشی بکەت، بەلکو ل گەلەك جهان د ھۆزانئ خۇدا چ ب شیوہیەکراستەوخۇیان نەپاستەوخۇ باس ل کیماسی و خرابیین میرانژی کریه ب تایبەت میرین کوردان. ژبەر ئەوان گوھۆرین و جوداھیین د ھۆزانا خانیدا ھاتینەدیتن، مە ئەف بابەتە ژبو ئەفئقەکۆلینئەلبزارتیہ.

۱-۱- نافونیشانیڤەکۆلینئ: (میر و میرگە د پوانگەھا خانیدا)، ئەفئقەکۆلینە ھەولدانەکە بۆ بەرجەستەکرنا شیواز و چاوانییا باسکرنا خانئ ل میران.
۲-۱- پێیازاڤەکۆلینئ: د ئەفئ ڤەکۆلینیدا پشتبەستن ل سەر پێیازا (وەسفی - شرۆڤەکاری) ھاتیہەکرنا.

۳-۱- ئەف ڤەکۆلینە ل سەر ئەفئ گریمانەیی ھاتیہە ئاڤاکرن کو (خانئ) شیایە گوھۆرینەکا بەرچاڤ بێځیتە شیوازئ وەسفکرنا و ڤەگێرانا لقین و سەردەریین میرین میرگەھین کوردان.
۴-۱- پرسیارین ڤەکۆلینئ:

ا- ئایا ئەحمەدئ خانئ پەسنا میران کریه؟
ب- ئایا ئەمەدئ خانئ ڤەخنە ل میران گرتیہ؟
ت- ئایا ئەحمەدئ خانئ باسئ ڤەموش و دابونەریتین میر و میرگەھان کریه؟
۵-۱- ئارمانجا ڤەکۆلینئ: دەستنیشانکرنا ئەوان شیوازین خانئ باسئ میر و میرگەھان کری.

پەیکەرئڤەکۆلینئ: ئەفئقەکۆلینە ل سەر دوو تەمورین سەردکی ھاتیہەدابەشکرنا، تەمورئ ئێکئ تایبەتە ب میرگە و ئەگەرین دامەزراندنا میرگەھان ل گەل ئەگەرین دامەزراندن و ژناڤچوونا ئەوان و ل دویڤدا باسئ میرگەھا بۆتان کو ھاتیہەکرنا ژبەرکو خانئ پتر باسئ میرین ئەفئ میرگەھئ کریه ل گەل ئەگەرین دامەزراندن و ژناڤچوونا ئەوئ. د تەمورئ دووییدا گرنگی ب میر و میرگە د پوانگەھا خانیدا ھاتیہەدان و گرنگترین شیواز و سیمایین میران ل جەم خانئ ل گۆرە ھۆزانئ ئەوی ھاتیہەباسکرنا.

۲. میرگهه و دامه‌زاندنا میرگه‌هان:

هەر ئێکی چاخشاندهک د هه‌لومه‌رج و بارودۆخێن دیرۆکیێن ملله‌تی کورداندا کریت، باش دزانیت کو ئەف ملله‌ت دکه‌فنده و نه‌اژی، خودان ئازادییه‌کا ناخۆیی بوویه، یێ ڕژدبوویه ل سهر سه‌ربه‌خۆبوونا خو ده‌موو بواره‌کی‌دا، پاراستن ل سهر ئەوئ سه‌ربه‌خۆبوونئ کریه هه‌تا دووماهیێن سه‌دئ سێزدئ مشه‌ختی/ نۆزدئ زایینی ل گه‌ل هنده‌ک جوداهیین کیم د ئەوئ سه‌ربه‌خۆبوونئ، هنده‌ک جارن د سه‌ده‌یێن ناڤیندا چانس هاریکاربوویه و شیا به‌تا ڤادیه‌کی باش سه‌ربه‌خۆبوونا دهره‌کی ده‌ستی‌خیت هه‌تاکو ل هنده‌ک ده‌قه‌رێن وه‌لاتئ خو یێ نه‌مریت، به‌ئئ ئەو بارودۆخ گه‌له‌ک قه‌ناکی‌شیت ژبه‌ر هنده‌ک فاکته‌رێن ناخۆیی و دهره‌کی و ئەگه‌رێن جفاکی و سیاسي، زیده‌باری بارودۆخێن گشتی ئەوئ گه‌له‌ک جارن دهره‌تا سه‌ربه‌خۆبوونا دهره‌کی ژئ و مرگرتی، ناچارکری بتنئ خودان سه‌ربه‌خۆیه‌کا ناخۆیی بیت وخو ته‌رخانبه‌ت بۆ به‌ره‌قانی‌کرنئ ژ ئەوی سروشتی د هه‌موو سه‌رده‌مێن که‌فن و دوور ودریژدا. (زکي، ۱۹۴۵، ۳۶۲)

به‌ری دروستبوونا میرگه‌هێن کوردی ل ده‌قه‌رێن کوردان هنده‌ک ده‌سه‌لاتێن سیاسيێن کوردی ل نېشا ئێکئ ژ جه‌رخئ چوارئ کۆچی/ جه‌رخئ ده‌هئ زایینی دیاربوون، گه‌له‌ک قه‌کۆله‌ر و گه‌رۆکان د قه‌کۆلینێن خۆدا ئەوئ دهریاره‌ی میژوویا سیاسيیا ئەقان ده‌قه‌ران ب تابه‌ته‌ئ ده‌قه‌رێن کورد لئ ئاکنجی دبوون وه‌کو هه‌ریمێن چیا، ئەرمینی، ئاران، جزی‌رئ و خۆزستان. (حسن، ۲۰۱۱، ۱۹) که‌واته به‌ری بزاقێن دروستکرنا میرگه‌هان، کوردان ل ده‌قه‌رئ ده‌سه‌لات هه‌بوویه ب تابه‌ت ئەوان ده‌قه‌رێن پتریا ئاکنجیێن ئەوان کورد بووینه، ژبه‌ر هندی ئەف چه‌نده‌ژئ بوویه‌پ‌خۆشکه‌ره‌ک کورد هزر د دامه‌زاندنا میرگه‌هاندا بکه‌ن. به‌ری ئەفی ماوه‌ی ژئ ئانکو د سه‌رده‌مێن بۆریدا هنده‌ک ده‌سه‌لات دیاربووینه و ب چه‌ندنێن لقین و بزاقین له‌شکه‌ری و سیاسي ل ده‌قه‌رپ‌ابووینه، پ‌نگه ئەف بزاقه‌ژئ قه‌ده‌رپ‌ان بۆ هندی کو کوردژئ وه‌کو لایه‌نئ نه‌پ‌ازیبوویه ل ده‌قه‌رئ و وه‌کو هۆشداریه‌کئ به‌رامبه‌ری ده‌سه‌لاتدارین ده‌قه‌رئ بکارئینایه، ئەف بزاقه‌ دزق‌ن بۆ ده‌ستپ‌کا جه‌رخئ دوویئ کۆچی/ هه‌شتئ زایینی. (توفیق، ۱۹۹۴، ۱۲۰ - ۱۴۵) ل دویف ئەفی چه‌ندی ئەم دشیین بێژین ئەفه ده‌ستپ‌کا دهره‌که‌فتنا بزاقین کوردی بوویه ل ده‌قه‌رێن لئ ئاکنجی دبوون بۆ دروستکرنا ڤیشه‌به‌ریێن ناخۆیی ل ده‌قه‌رئ، که‌واته ئەف چه‌نده ل ماوه‌یێن د دویشداژئ دیار و به‌ردوامبوون ل سهر شی‌واژئ دیاربوونا هنده‌ک هیژین سیاسي هه‌تاکو گه‌ه‌شتیه‌ی ئەوی‌ڤاده‌ی گه‌له‌ک میرگه‌هێن کوردی به‌یتنه دامه‌زاندن ژلایئ سه‌رۆکیئ هۆژین مه‌زنێن کوردانه‌ و ده‌سه‌لاتا ناخۆیی‌یا ده‌قه‌رئ د که‌فیته د ده‌ستین میرئ میرگه‌هاندا.

دامه‌زاندنا میرگه‌هین کوردی د چەند قوناغین جودا دا بوویە و د هەر قوناغەکیڤدا ژێ چەند میرگه‌هەکیڤ جیاواز و ل ده‌قەرێن جیاواز پەیدا بوویە، هەندەک ژ ئەوان میرگه‌هان بۆ ماومیه‌کی کێم د مان و دهاتنه ژناقېرن، هەندەک ژ ئەوانژی بۆ ماومیه‌کی درێژ د مان، هەندەک میرگه‌هین دی هەبوویە جارەکی د هاتنه ژناقېرن و پشتی ماومیه‌کی هەر ل سەر دەستی هەمان بنەمالا دەسەلاتدار جارەکا دی دووبارە دهاتەپراگه‌هاندن، ئانکو میرگه‌هین کوردی هەبوویە د قوناغین جودا دا دەرپازبوویە، کهواته ئەم دشیین بێژین ((بنەپەتی زۆرپەیی میرنشینه کوردیه‌کان له هۆزیکه‌وه سەرچاوه‌ی گرتووه، به‌لام بوونه به‌شێک له هۆز و بنەماله‌ی فەرمانپروا له ناو ئەندامانی ئەو هۆزه و فیدراسیۆنه هۆزایه‌تی‌ده‌دا، وەکو دهمارگیریی پەیموندیی نێوانیان پاراستووه)) (له‌شکری، ١٩٩٩، ٢٣). هەروەسا گرنگه ئەم ئەوی چەندێ ژێ بزانی ((له کاتی گه‌پاندنه‌وه‌ی دەسەلاتی میرنشینه‌کان بۆ دەسەلاتی هۆز، دەبێت ئەوه له به‌رچاو بگیری‌ت، که هۆز له سه‌ده‌کانی ناوه‌رپاست و دواتر له کوردستان به‌ شیوه‌ ته‌قلیدییه‌کی نه‌بووه، واته‌ بگه‌پێته‌وه بۆ ده‌سەلاتییه‌ک بنەماله و نه‌وه‌ی یه‌ک خێزان، به‌لام له یه‌ک شوێن نیشه‌جێ بوون و پەپەرمان له یه‌ک سه‌رۆک کردووه)) (تاقانه، ٢٠٠٨، ١١٨) ئانکو ب پێکا سه‌رکردیه‌پێ به‌یژیان بنەماله‌کا به‌یژ گه‌له‌ک هۆز دهاتنه‌خه‌رقه‌کرن به‌لێ وەک ئێک هۆز ل ژێر ئێک ناوی سه‌رمه‌ری ل گه‌ل دهاتنه‌کرن.

ئێکه‌مین دهرکه‌فتنا ده‌سەلاتین کوردی پێکخستی ب شیوازی میرگه‌ه، ل سه‌رمه‌مێ عه‌باسیان بوویه، ده‌پته‌ گۆتن کو د ئەقی سه‌رمه‌میدا سیه و پێنج میرگه‌ه هەبوویە (زکی، ١٩٤٥، ٣٦٢) هەندەک ژ ئەقان میرگه‌هان کێم باس ل ئەوان هاتییه‌کرن وەکی: ده‌سەلاتا عه‌یشانی ٣٠٠ - ٣٥٠/ک ٩١٢ - ٩٦١ (پۆزیه‌یانی، ١٩٩٦، ٤٣ - ٤٤) و ده‌سەلاتا ده‌یسەم کوژی ئیبراهیمێ کوردی ٣١٥ - ٣٤٥/ک ٩٢٦ - ٩٥٦ ز (توحیدی، ١٩٩٢، ١٤) هەروەسا چەندین میرگه‌هین دی ل سه‌رمه‌مێ عه‌باسیان هەبوویە و ده‌سەلات ل ده‌قەرێن جیاواز دکر، ژ ئەوانژی: میرگه‌ها رموادی (٣٣٧ - ٤٦٣/ک ٩٤٨ - ١٠٧١ ز، میرگه‌ها شه‌دادی (٣٤٠ - ٥٩٥/ک ٩٥١ - ١١٩٨ ز، میرگه‌ها حه‌سنه‌وی (٣٤٨ - ٤٠٦/ک ٩٥٩ - ١٠١٥ ز، میرگه‌ها مه‌روانی (٣٧٣ - ٤٨٩/ک ٩٨٣ - ١٠٩٦ ز، میرگه‌ها عه‌نازی ٣٨١ - ٥١١/ک ٩٩١ - ١١١٧ ز و میرگه‌ها هه‌دبانی ٤٣٧ - ٥٣٤/ک ١٠٤٦ - ١١٣٩ ز (حسن، ٢٠١١، ٣٦ - ٥٦) هه‌ژیه‌ بێژین کو هەر ئێک ژ ئەقان میرگه‌هان ده‌سەلات ل ده‌قەرەکا جیاوازیاکو کورد لێ ئاکنجی دبوون دکر.

هەر سه‌رمه‌مه‌کی میرگه‌هین کوردی هاتییه‌ دامه‌زاندن، ژیه‌ر هەندەک ئەگه‌ران بوویه، دامه‌زاندنا میرگه‌هین کوردی د سه‌رمه‌مێ عه‌باسیاندا ژێ ئەگه‌رێن خۆ هەبوویە، بێگومان هەر میرنشینه‌کێ ئەگه‌رێن تاییه‌ت هەبوویە لێ ب شیویه‌کی گشتی ئەم دشیین د ئەقان خالین ل خواریدا پوختبکەین:

۱. لاوازی و ژناقچوونا دموهتا عهباسی
 ۲. لاوازییا بارودۆخی سیاسی، کارگێری و ئابووری
 ۳. ئیکگرتنا کوردان پێخهههت سهکرديهتيا هۆزین کوردی
 ۴. سروشت و جهێ جوگرافیایی کوردان (مرعی، ۲۰۰۵، ۱۳۳، ۲۲۷ و ۳۳۷)
- ههلبهت ئهگهرین ژناقچوونێ ژێ وهکی ئهگهرین دامهزاندنێ، پهنگه ههر میرگهههکی ئهگهرین خۆیین تاییهت ههبن، ئێ ب شیوهیهکی گشتی ئهم دشیین بێژین ئهقیین ل خوارێ گرنگترین خالین ژناقچوونا میرگههین ئهقی سهردهمی بوو:
۱. ململانییا نافخوویی ل سهر دهسهلاتی.
 ۲. پشتبهستن ب هیزین ژ دهرقه بو ئیکلاکرا ئاریشهیین نافخوویی.
 ۳. نهبوونا گیانی ئیکگرتنی د ناقبهرا میرگههاندا.
 ۴. عهقلیهتا هۆزایهتی.
 ۵. کریار و پهفتارین هندهک ژ میرین کوردان.
 ۶. سیستهمی پشتاوپشتیی دهسهلاتی
 ۷. هاتنا سههلجوکیان و پهپموکرا سیاسهتا مهکهزی.
 ۸. شهپ و ململانییا میرگههین کوردی ل گهل هیزین ههفسنوو. (عهبدوللا، ۲۰۱۲، ۱۱۰ - ۱۴۹)
- قوناغهکا دیتر ژ دهرکهفتن و دامهزاندنا میرگههین کوردی ل سهردهمی عوسمانیان بوو، د ئهقی ماوهیداژی هژمارهکا زۆر ژ میرگههان هاتنه دامهزاندن، ژ گرنگرین ئهوان میرگههان: میرگهها بابان، میرگهها ئهردهلان، میرگهها فهزلهوی، میرگهها سۆران، میرگهها بههیدیان، میرگهها داسنی، میرگهها ههکاری، میرگهها بۆتان، میرگهها بهدلیس، میرگهها کلس، میرگهها موکری، میرگهها لۆرییا بچووک، میرگهها پارۆکی و... (بهدلیسی، ۲۰۰۶، ۴۴-۴۳). ئهقان میرگههانژی وهکی میرگههین سهردهمی عهباسیان ئهگهرین دامهزاندنێ ههبوینه، ژ گرنگترین ئهقان ئهگهرانژی ئهقیین ل خوارینه:
۱. سروشتی جوگرافیایی کوردستان
 ۲. خهزا سهربهخۆبوونا ئابووری و دارایی
 ۳. ژ ههقههتیا کهلتهووری فهرمانهروایهتی ل ههریمین کوردان ل چهرخین بهری ئهقی سهردهمی
 ۴. رژیما هۆزایهتی و پۆتی ئهوان بهرامبهری شالاو و هیرشین دهرهکی
 ۵. قهلا و شورهیین بهرقانیین
 ۶. مفا وهرگرتن ژ سهردهمی لاوازییا دوژمنی
 ۷. دبلۆماسیهتا هندهک ژ میرین کوردان (بابانزاده، ۲۰۱۲، ۴۴ - ۵۹)

۳. میرگه‌ها بۆتان:

میرگه‌ها بۆتان ئێك ژ میرگه‌هێن مه‌زن، گرنگ و ب نافوده‌نگین كوردان بوو. میرگه‌ها بۆتان تایبه‌تمه‌ندییه‌كا میژوویی هه‌یه ژ ناف هه‌موو میرگه‌هێن كوردی ژیه‌ر دوو خالین گرنگ:

۱. كه‌فنا‌تیا میژوویی.

۲. ته‌مه‌ندریژی هه‌تاكو ب شیوه‌یه‌کی دابرای و ژ هه‌فه‌قه‌تیا‌یی بیت و ب سه‌ر یه‌كه و قه‌واره‌یه‌ین جیاوازه‌یه بیت و هه‌تا نیڤا ئێکی ژ چه‌رخ بیستێ به‌ردمه‌وامبوو. (الجافی، <https://sotkurdistan.net/>)

میرگه‌ها بۆتان سنووره‌کی جوگرافیایی به‌رفره‌هه بخۆقه دگرت، هه‌ر ژ مووسل هه‌تا دگه‌هیه‌ته دهریاچه‌یا وانێ و ژ ده‌قه‌را هه‌کاری هه‌تا دیاره‌که‌ر، گه‌له‌ك ده‌قه‌رێن چیا‌یی و ده‌قه‌رێن سروشته‌کی بالکیش هه‌ی بخۆقه دگرتن کو ب زۆزان ده‌یته ب نافکر. میرێن میرگه‌ها بۆتانقه‌دگه‌رن بۆ هۆزا بوه‌تی. بوختی. میرگه‌ها بۆتان ژ میرگه‌هێن كوردیێن گه‌له‌ك كه‌فنه و میژویه‌كا دوور و درێژ هه‌یه، ب درێژیا دیروكا خۆ تووشی گه‌له‌ك ئاسته‌نگ و به‌ریه‌ستێن مه‌زن بوویه وه‌کی: هێرشێن سه‌لجوقیان، میرێن مووسل (سه‌رده‌می عیلامه‌دین زه‌نگی)، مه‌غوول، هۆزێن تورك: قه‌ره‌قۆیلۆ و ئاققۆیلۆ، سه‌فه‌ویان و هه‌تا ژناقه‌رنا ئه‌وێ ل سه‌رده‌ستی عوسمانیان ل ساڵا ۱۸۴۷ئ. هژماره‌كا گه‌له‌ك زۆر ژ میران فه‌رمانه‌روایی ل ده‌قه‌را میژوویا بۆتان کرییه ب درێژیا سه‌ده‌یه‌ین بۆری، د ماوه‌یه‌ی ده‌سه‌لاتداریا ئه‌واندا سه‌رده‌م هه‌بوینه گه‌شه‌پێدان و پێشكه‌فتن بخۆقه دیتییه و هه‌بوینه پاشقه‌چوون و لاوازی بخۆقه دیتییه. (الجافی، <https://sotkurdistan.net/>) كه‌واته دشیین میژوویا میرگه‌ها بۆتان ل سه‌ر سێ قوناغێن جودا دابه‌شکه‌یه‌ن:

۱. میژوویا سه‌رده‌می عه‌باسیان.

۲. میژوویا سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتداریا مه‌غول، تورك و تورکمانان.

۳. میژوویا سه‌رده‌می عوسمانیان. (توفیق، ۲۰۰۷، ۲۸)

دیروكا ده‌ستپێك و دامه‌زاندنا ئه‌قی میرگه‌هێ نه‌یارپۆهن و ئاشکه‌رایه، دیروكنفیس دهریاره‌ی سا‌لا دامه‌زاندنا ئه‌قی میرگه‌هێ نه‌گه‌هشتینه چ پێكه‌هه‌فتان. (ه‌روری، ۲۰۰۶، ۱۹)، هه‌ده‌ك دیروكنفیس دیژن: پشته حكومه‌تا زه‌نگی ده‌ست ب سه‌ر دمه‌له‌تا ئه‌یوبیدا گرتی، ل سا‌لا ۵۵۶ه‌ك/ ۱۱۶۱ز ئه‌ف میرگه‌هه هاتیه‌دامه‌زاندن، پشته دمه‌له‌تا زه‌نگی لاوازیوویی ژیه‌ر مرنا عیلامه‌دین زه‌نگی و په‌یدا‌بوونا هه‌قپکییه د ناغه‌را هه‌ردوو كورێن وی نورمه‌دین و سه‌یفه‌ددینیدا. (زکی، ۱۹۸۵، ۳۹) هه‌ده‌كێن دیتر سا‌لا ۷۰۰ه‌ك/ ۱۳۰۰ز وه‌كو سا‌لا دامه‌زاندنا میرگه‌ها بۆتان دمه‌نه دیارکرن. (سا‌کا، ۱۹۸۳، ۴۰) به‌لێ ل دۆر ئێکه‌م میرێ ئه‌قی میرگه‌هێ، دیروکنا‌س گه‌هشتینه ئێك بۆچوونێ ئه‌وژی (سلیمان كورێ

خالدی)بوویە، ئەقی میری سى كور ل پشت خو ھىلان، ئەوۆى: میر عەبدولعەزىز، میر ئەبدال و میر بەدر.

سى بنەمالىن حوكومدارىيى ل بۆتان پەيدادىن، بەلى بنەمالا "نازىزان" ژ ھەموويان بەيژتر و گرنگترىو و پشتى ماوھىەكى مالباتىن ديژى دكەقنە دىن دەسەلاتا مالباتا نازىزاندا كو میر عەبدولعەزىز دەسەلات لىدكر.(ھرورى، ۲۰۰۶، ۱۹) پىزانىن دەربارى پىرانييا ميريىن دەسەلاتدارى ل ميرگەھا بۆتان كرىن گەلەك دكىمىن، میر شەرفخانئ بەدلىسى د پەرتووگا خو (شەرفنامە)دا ناقى بىست و ئىك مىران ئىنايە و ناقى دوازە ميريىن دىتر د ھندەك ژىدەريىن دىتردا دھىنە دىتن، ل گەل ئەقى چەندى ژى پىزانىن دەربارى پىرانييا ئەوان دكىمىن ھەتا دگەھىتە سەردەمى دەسەلاتدارىيا (میر بەدرخان) زىدەبارى ھندى ناقى گەلەك مىران ھەتا نۆكە ديارىنە و سال و ماومىي حوكومپانىيا ئەوان مىرانژى ديارىنە. سىستەمى دەسەلاتدارى ل ئەقى ميرگەھى ب شىواژى پشتاويشت بوو ئانكو ژ بابى بۆ كورى بوو.(ھرورى، ۲۰۰۶، ۲۵)

دەمى میر بەدرخان ل سالا ۱۸۲۱د ژيىي ھەژدە سالىيدا دەسەلاتا ميرگەھى وەرگرتى، بارودۆخى ميرگەھى گەلەك ئالۆزىو، ژبەركو ميريىن بەرى ئەوى ميرگەھە پشتگەھە ھاقىتبوو، لەوما گەلەك ھۆزىن سنوورى ميرگەھى ژ بن دەسەلاتا ميرگەھى دەرکەقتبوون، زىدەبارى ململانىيا د ناڤەرا بنەمالا دەسەلاتداردا كو ئۆسمانىيان بخۆژى پشتەقانىيا ئەقى ململانى دكر و ژبەركو دووبەرەكىيا ئەوان د بەرژمەندىيا ئۆسمانىياندا بوو. (رەش، ۱۹۹۶، ۱۰۹) ميرگەھا بۆتان گەلەك گوھۆرىن ل سەر دەستى میر بەدرخان بخۆقەدىتن، ب تايبەت د ناڤەرا سالىن (۱۸۴۲ - ۱۸۴۶)د ميرگەھەكا گەلەك بەيژ و شىان بوو، ب تايبەت پشتى میر بەدرخان حكوومەتەكا كوردىيا سەربخۆپاگەھاندى و سنوورى ئەوى گەھاندىنە دەرۆرىن مووسل، نامەد، سەنە و وىرانشەھر. د ئەقى قوناغىدا میر بەدرخان مەرەمىن سىياسى و ئابوورىيىن ميرگەھەپىرەكخستن و ھەتا ئەوى پادەدى سەربخۆبوونا خو ژ دولەتا ئۆسمانىپاگەھاندى و ئەف چەندەژى بوو جەھ مەترسىيى بۆ دولەتا ئۆسمانى و ھەر ژ دەستپىكى بزاڤكر میر بەدرخان ژ ئەقى سەربخۆبوونى دويربەكەن ب بەھانەيىن جودا جودا ھەتا ل سالا ۱۸۴۷ئ ھاتىيە ژناڤەرن. (ھرورى، ۲۰۰۶، ۱۲۵ - ۱۲۶)

ھەلبەت گەلەك ئەگەر ھەنە بۆ ژناڤچوونا ھەر ميرگەھەكى، دشيىن گرنگترىن ئەگەريىن ژناڤچوونا ميرگەھا بۆتانژى د چەند خالەكاندا بەدەنە دياركرن، ئەوۆى ئەقىن ل خوارىنە:

۱. ياخيىوونا ئاشوورىيىن سنوورى ميرگەھا بۆتان ئەگەرەكى سەرەكىبوو بۆ ھەلەھەشاندنا ميرگەھا بۆتان.

۲. ھېرشا ئۆسماننىيان، پىشتى ئۆسماننىيان گەلەك بزاڭكرين ب رېڭكېن ئاشتىانە مير بەدرخان ژ پاگەھاندنا سەرىخۆبۈۈننى دۈيرىكەن و ميرپازىنەبۈۈيى، ناچاربۈۈن ھېرشكرە سەر ميرگەھى و ميرگەھە ھاتە ژناقېرن.

۳. ئېكەنگەرتنا مير و سەرۆكھۆزېن ئەۋى دەمى ل گۆرەى ئاستى پېدقى، زېدەبارى ھارىكارىيا گەلەك سەرۆكھۆزېن مەزن ل گەل دەۋلەتا ئۆسمانى.

۴. پۆلئ دەۋلەتېن بىيانى ۋەكى برىتانىيا بۆ ھارىكارىيا لەشكەرئ ئۆسماننىيان.(ھىرورى، ۲۰۰۶، ۱۲۶ - ۱۴۸)

۴- مير و ميرگەھ د روانگەھا خانىدا:

۱-۴ ستايشكرنا مىران:

د ئەدەبىياتا كەفنا فارسىدا گەلەك مەسنەۋى ھەنە و گەلەك ھۆزانفانئىنفارسپاۋوۈنە ب قەھاندنا داستان و سەرھاتىيان ب شىۋازئ ھۆزان، پترىا جاران ئەۋان قالېق مەسنەۋى بكارئىنيانە، ديارە خانى ژى ھەر ل دويىف شۆپ و شىۋازئ ئەۋان چۈۋىيە. د ئەدەبىياتافارسىدا ئەۋان نەرىتەك ھەبۈو و ل دەستپېكا ھەر داستانەكى دىباچە ھەبۈۋىيە. د دىباچىدا ل دەستپېكى ۋەسەف، ستايش و سوۋپاسىيا خودايى مەزن دكر، د دويىفدا دا ستايش و ۋەسەف پېغەمبەرى كەن، پىشتى ستايشا پېغەمبەرى باس ل ئەگەرپېغەھاندنا بەرھەمى خۆ دكر و ددا دياركرن بۆچى ئەف بەرھەمە نقيسىيە، ھەمو جارانژى د دىباچىدا پەسن و ۋەسەف مىريان حاكەمكى ئەۋى سەردەمى خۆ دكر و ھەموو جارانژى دگۆتن ئەقى شاھى يان ئەقى حاكەمى ھارىكارىيا مە كرىيە داخواز ژ مە كرىيە داکو ئەم ئەقى بەرھەمى خۆ بنقيسىن. خانى بۆ گەلەك تىشتان ل دويىف شۆپا ئەۋان ھۆزانفانئىن فارس چۈۋىيە، بەلئ د دىباچىدا پىشتى ستايشا خودئ و پېغەمبەرى خانى دەيت باس ل كوردان و ئارىشىن كوردان ل ئەۋى سەردەمى و سەردەمىن بەرى ھنگى دكەت ئەقەۋى تىشتەك گەلەك دەگمەنە د بەرھەمىن كلاسكىيا دەقەرئدا، پىشتى ئەقى چەندىژى دەيت باسئ ئەگەرپېغەھاندنا مەم و زىنئ دكەت، بەلئ نە ۋەك ھۆزانفانئىن فارس، خانى نابىژىت چ مىريان چ حاكمان ھارىكارىيا مەن كرىيەيان داخواز ژ مەن كرىيە ھەتا مەم و زىن نقيسى، بەلكو ئەو دىيژىت ئارمانجا مەن ب تىن خزمەتكرنا ئەدەبىياتا كوردىيە، ژبەر ھندئ ئەم نابىنن كو خانى د دىباچىدا باس و ۋەسەف مير و دەسلەتدارئىن ميرگەھىن سەردەمى خۆ كرىيت، ئەقە بخۆۋى دىيەت ئېك ژ تاييەتمەندىي مەم و زىنا ئەحمەدئ خانى، بەلئ گرنگە ئەم بزائىن خانى ل كىقە ستايشا مىرى دكەت، ئەۋۋى دەمى دەست ب نقيسىنا چىرۆكا مەم و زىنئ دكەت:

گۆ: پادشەھەك زەمانئ سابق

پاۋو د حوكۈۋمەتا خۈە فائىق

ئەجناسئ مللەل موطىع و مونقاد

ئەسلا ۋى عەرەب ئەمىرى ئەكراد
 تەختى ۋى جىزىر و بەختى مەسعوود
 طالع قەمۋى و مەقامى مەحموود
 رۆم و عەرەب و عەجەم د فەرمان
 مەشھور ب نائى مىرى بوھتان
 ئابائى عظام و جەد و والد
 مەنسۈوب و مۇسەلسەلى د خالد
 جەببائى فەلەك ژ ۋى ھەزەركار
 مەسلوول ژ سەللى سەيفى جەببار
 زىيەندەين مولك و زەينى دىن بوو
 نائى ۋى ئەمىر (زەينەدين) بوو
 (خانى، ۲۰۰۵، ۷۱ و ۷۲)

ل قىرى كۈ خانى ستايشا دەسلەتدار و مىرى ئەۋى سەردەمى دكەت ئەۋ سەردەمى
 سەرھاتى و چىرۆكا مەم و زىنى تىدا پەيداۋى، ۋەسا ددەتە دياركرن كۈ زىن كچا ئەۋى
 مىرى بۆتان بوۋى، نە ب تىن دىيىت مىر، بەلكو نائى ئەۋى ژى دئىنيت ۋەكو پادشاھەك و
 ۋەسا ددەتە دياركرن كۈ دەسلەتلا ئەۋى گەلەك زۆر بوۋى ۋ مىرەكى گەلەك ب ھىز و
 شىان بوۋى ھەتا ئەۋى پاددەي مللەتەين دىيىن ۋەكى: رۆم، عەرەب و عەجەم ژى ل ژىر فەرمانا
 ئەۋى بوۋى ۋ ب كەسەكى گەلەك بلىمەت و خودان شىان ددەتە دياركرن و ب ئەقان ھىز
 و شىانان شىايە دمولەت و دەسلەتەكا گەلەك مەزن و بەيىز دروستبەكت، خەلك ژى
 گەلەك ژى د تىسىيا، نائى ئەۋى مىرى ژى (زەينەدين) بوو.

پىشتى دويىچوونا ژىدەرىن مېژوۋىيى ل گۆرەي گۆتتا (تەھسىن ئىبراھىم دۆسكى)
 د مېژوۋىيا مىرگەھا بۆتاندا چ مىر نەبوۋىنە ب نائى (مىر زەينەدين) ھەتا مىر شەرەفخان
 بەدلىسى ژى د شەرەفنامىدا چ مىرىن مىرگەھا بۆتان ب مىر (زەينەدين) نەداينە دياركرن، ئى
 ۋەكو ديار ئەف چەندە ب رىكا داستان و سەرھاتىيان گەھشتىيە ئەحمەدى خانى. ب
 شىۋەيەكى گىشتى ئەم دىيىن بىژىن ئەفە نىشانە ھىندىيەكۈ ئەحمەدى خانى باۋەرى
 ھەبوۋىدە ۋەختى خۇدال دەمى بۆرى مىرىن باش، دادپەرۋەر و بەيىز ھەبوۋىنە، بەلى ب
 ھىچرەنگەكى پەسنا مىر و دەسلەتدارىن سەردەمى خۇ نەكرىيە، بەلكو پەسنا ئەۋان
 مىران كرىيە ئەۋىن ب رىكا سەرھاتى، چىرۆك و چىقانۆكان گەھشتىنە ئەۋى ئەۋىن
 خەلكى باسنى دادپەرۋەرى و ھىز و شىانە ئەۋان كرىن، ل قىرى خانى پاناۋەستىت، بەلكو
 بەردەمىيى ددەتە پەسنا ھىز، شىان و دادپەرۋەرىيا مىرى:

مىرى ژ ۋى پا ب زەين موۋەصەف

زىنەت ژ ۋى پا ب دىن موۋەررەف

ئاشارنى شجاعەتا ۋى شاھى
 داگرىنى ژ ماھى تا ماھى
 ماھىيەتنى ۋى مەدارنى دونىما
 شاھىيەتنى ۋى شىعارنى عوقبىما
 موحتاجنى مەخاۋەتا ۋى حاتەم
 مەغلۇوبى شەجاعەتا ۋى روستەم
 حاتەم ژ كەمالنى ھەمەتا ۋى
 تۆمارنى سەخاۋەتا خەۋە گرتى
 عەقل ۋە ھونەر ۋە سەخا ۋە مەيدان
 ضەبۇت ۋە نەسەق ۋە نظام ۋە ديوان
 دىندارى ۋە دولەت ۋە دىئانەت
 سەردارى ۋە سەۋلەت ۋە صىئانەت
 مەشھوون ژ ھەر يەككى خەزىنەك
 مەكنوون ژ ھەر يەككى دەفینەك

(خانى، ۲۰۰۵، ۷۲)

دەمى ئەم سەھدكەينە ئەقان چەند دېرىن خانى تەرخانكرين بۇ ستايشا مىرى،
 ژىلى مەزناھى ۋە دەسلەتتا مىرى دى بىنين ئەم گىرنگىرىن بىنەمايىن دولەتنى ۋە ھەبۇونا
 مىرگەھەكا بەيز ۋە خودان دەسلەتەكا باش ۋە پىكخستى بۇ مە دەتە دياركرن، ۋەكى
 بەرى نۆكە مە دىتىراستە ئەحمەتنى خانى باسنى ھىز ۋە دەسلەتتا مىرى دكەت ۋە دېئىزىت
 دەقەرەكا مەزىن ئىخستىيە بن دەسلەتتا خۇ، بەلى ئەم ل قىرى ب تىنپاراناۋەستىت ۋە دەسا دەتە
 دياركرن كو ئەم مىرە كەسەكى دانا، شارمزا ۋە دىندارىۋو، ئاقودەنگى ئەۋى گەلەك
 بەرەلاۋبوو ل جىھاننى، كەسەك بوو كو ھەموو ژىپازىبوون، ژىلى ھندى كەسەكى خودان
 دەسلەتتو، كەسەكى مەردبوو ۋە گەلەك چاقدىرىيا ھەزاران دكر ئانكو پەلە ۋە پاىە ل دەق
 ئەۋى گەلەك گىرنگ نەبوون.

خانى ب پىكا كۆمەكا پەيقان بەيزىرىن خالىن سەركەقتىن مىرگەھەكى بۇ مە
 دەستىنشانىدكەت، ۋەكى: عەقل: ھەبۇونا كەسپىن ب عەقل ۋە شارمزا د دەسلەتتەدا، ھونەر:
 ھۆزان ۋە ھەموو ئەدەبىياتى ب خۇفە دگىرىت، سەخا: بەخشىن ۋە كەرم، مەيدان: ئامازمىە بۇ
 ھەبۇونا ھىزەكا لەشكەرىياپىكخستى، زىدەبارى پەيىقن دىتر (ضەبۇت ۋە نەسەق ۋە نظام ۋە
 ديوان) سىستەمىن دولەتدارىيىن ھەموو ل قىرى ھاتىنە دياركرن، ھەروەسا باسنى ھەبۇونا
 دىندارىيىن دكەت ۋە ب دىتتا ئەۋى ھەبۇونا دولەت يان مىرگەھەكا سەركەقتى ۋە بەيز
 پىدقىيە ئەق خالە تىدا ھەبن. ل قىرى خانى ب پىكاۋەگەپىان بۇ دەمى بۇرى بۇ خەلكى
 دەتە دياركرن د سەردەمىن بۇرىدا مە مىرىن دادپەرۋەر ۋە سەركەقتى ھەبوۋىنە ۋە ھەموو مەرج

و تاييەتمەندىيىن ئەوان بۇ مە ددەتە دياركرن و ستايىشەكارپىكوپىكىا مىرى دكەت و مەزناتى و پلەوپايەيا ئەوى بۇ مە ددەتە دياركرن.

۲-۴ بەرجەستەكرنا مەزناتى و شكۆمەندييا مىران:

ھەر چەندە ئەف بابەتە نىزىكى خالا ئىكپىيە، لى ب شپومىيەكى گشتى د ناھەرۆكا خۇدا دوو بابەتپن جودانە. ئەحمەدى خانى ل گەلەك جھپن مەم و زىنى بزاھكرىيە ب ئاوايپن جوراوجور مەزناتى و شكۆمەندييا مىرگەھا بۆتان ل سەردەمپن كەفن بدەتە دياركرن. ئىك ژ ئەوان ھەلوستان دەمى ئەحمەدى خانى باسئ شەھيانا (تاجدين و ستى)يى دكەت، ب تاييەت دەمى دىيئت:

ئەنواعى تەجەممول و مەلابس

ئەلوانى جەواھر و نەفائس

سەد جاريە و دو سەد بەنى چوون

زەرىفەت لىباس و زەرىفەنى چوون

ناقە ب قطار و دەر ب قنطار

ياقووت ب بار و زەر ب خەروار

خارج ژ تەدەدودا حسابان

خارق ل تەقەيىودا كتابان

(خانى، ۲۰۰۵، ۱۴۷ و ۱۴۸)

ل قېرى ددەتە دياركرن كو ھەمى پىدقيايتپن جوانكارپيان، جلوپەرگپن ب بەھا و پىكوپىك و گەلەك جورپن زىپان د ئەوى شەھيانىدا ھەبوون، ھەروسا سەد جاريە و دوو سەد بەنى و خزمەتكارزى ل ويىرى د ئامادەبوون، ئەو جلوپەرگپن ئەوان كرىنە بەر خۇزى داقپن زىرى تىدەبوون، زىدەبارى ھاتنا كۆمەكا چىشتان كو تىرى بارپن ئەوان پىپوون ژ ديارپن ب بەھا و زىپان، گەلەك پارە، زىپ و تىشتپن گرانبەھا ھەبوون ھەتا ئەوى رادەدى چ كەس نەشيت چ حسابى بۇ بىكەت و بىھژماربوو، چ كەس نەشيت د چ پەرتووكاندازى دەرپىرپىت و بگونجىنيت. ھەروسا باسئ ئامادەبوونا ھژمارەكا زۇرا خەلكى دكەت، گەلەك ژ خەلكى دھاتنەپىش ب تنى داکو ئەفقى مەزناتىيى ب چاقپن خۇ ببىنن. كەواتە ل قېرى ئەم دىيپن بىژپن خانى قىايە ب پىكا شەھيانا ستىيى مەزناھى و شكۆمەندييا مىرگەھا بۆتان و شيانپن مەزنىن ئابوورىپن مىرگەھى بۇ مە بدەتە دياركرن، دەمى دىيئت:

نەدھاتە تەعەققول ئەف جەھازە

نەدبوون مۆتەھەممەل ئەو جەمازە

قى دەبدەبەئى وە كرىنە عاشق

بوو زەلەلە راکرن خەلائق

شەكرى ژ موزەككەر و موئەننەت

(فى الجملة) موزەيەن و مولەبەس

تەشەببەى ب بەحرئى پور تەمەووج

جونبش دكرن غەرەض تەفەررورج

(خانى، ۲۰۰۵، ۱۴۸)

ل جەهەكى دىژى خانى مەزناھى و شكۆمەندىيا ميرگەھا بۆتان ددەتە خۇياكرن،
ئەوژى دەمى باسنى باخچەيى ميرى بۆتان دكەت و ئەوى دقەت بەدەتە دياركرن ل سەردەمى
ميرىن بەرى ئەوى سەردەمى (ميرىن بەرى خانى) چەندىن ئاقاھىيىن مەزن و باخچەيىن
پېشكەقتى، ب پەموش و پېكوپېك ھەبووينە ب تايبەت ل سەردەمى ئەوى ميرىپەيەندىيا د
ناقېرە (مەم و زىن) ل سەردەمى ئەوى ھاتىيەپويدان، دىبىت زى نە ب ئەوى پەنگ و شىۋازى
بىت، بەلئى ھەر چاۋەبىت ب ئەوى شىۋازى گەھشتىيە خانى و خەلكنى ھەقدەمىن خانى
ئەوژى ھۇسا دايدەدياركرن كو ل سەردەمىن كەفنىمىرگەھا بۆتان ئەف مەزناھى و
شكۆمەندىيە ھەبوويە. خانى د شيا ئېكسەر باسنى ژفانى د ناقېرە (مەم و زىن) ل باخچى
ميرى بكەت، بەلئى ل دەستپېكىن چەند دىرەكان بۆ ۋەسفا باخچى ميرى تەرخاندكەت و
دىبىت:

باغەك ۋە ھەبوو ئەمىر زەيدىن

باغى ئرەمى دچوو ب مزگىن

ھەر دموحە ژ ۋى و ھەر طويوورەك

يەك قەصرە ژ جەننەتى و حوورەك

بۆ شوشتنى دەست و پى و چاقان

كەۋتەر كرىوو مەيلى رضوان

ھەرمسەر ب مەقامى سدرە سەرۋەك

مانەندى فرشتە ھەر تەذرۋەك

تەشەببەى مەمى دلى صەنەۋىەر

سەد پارە ژ عشقى قەددى غەرەر

نارنج و تۆرنجى شوبەى زىنى

زەربووى ژ عللەتا ئەقەينى

سېف و روطەب و ئەنارنى بوستان

لېف و دەقەن و ئەنارنى بوستان

شمشاد و چنار و ھەمقەدەم بوون

خوش ساپە و روو غەلى ھەم بوون

(خانى، ۲۰۰۵، ۲۱۱ و ۲۱۲)

مەردەما ئەۋى مىرى باخچەك ھۇسا ھەبوو مينا باخچى ئىرەمى بوۋىيە كو د قورئاننىڭ ھاتىيە باسكەن كو بەھشتا ئىرەمى ھەيە و دىئىت ئەف باخچە ژ ئەۋى بەھشتى ژى خۇشترىو، ھەرچەندە دىت ئەف پەسنە ژ پاددىي ئەۋى باخچەى زىدەترىت، بەلى ھەرچاۋەبىت ئەۋى قىايە مەزناھى و پەش و خۇشىيا ئەۋى باخچەى بۇ مە بدەتە دياركەن. ل گۆردى گۆتە خانى ئاقەكا پاقتى تىدا ھەبوو زىدەبارى گەلەك جۆرىن بالندەيان و قەسرەكا گەلەك مەزن. ھەروەسا ھەموو جۆرىن داروباران و جوانىيا باخچەى ژى ب جوانىيا عەشقا د ئاقبەرا مەم و زىنىدا ۋەسەدكەت ل گەل ھەبوو ھەموو جۆرىن قىقى ل ئەقى باخچەى. خانى ل قىرى ب تىنپان ۋەستىت و د بەردەمىيا ۋەسفا باخچەيدا دىئىت:

زەرىن قەدەمى د مەستى لەبرىز

رەيخان و تەفشە جوملە نوخىز

مەجموعەتى خەزمەت و ئەزھار

شىرازەنى سەلسەبىل و ئەنھار

سەھنا رەزى مۇجەلەلا كەتابەك

ھەر قەطعە و قەسلە قەسلە بابەك

گۆيا ب ئەدەب ئەدىي تەنجىم

سەرسەفەنى باغى شوبەى تەقویم

جەدۋەل كرىو ب ھەللى سىماب

شەنگەرف سەفەت گول د سىراب

ئەطراف ژ سونبول و رەياھىن

ئەلوان ژ خۇطوۋى سەبىز و مەكىن

ھەرىكە دكەن بەيانى ئەھكام

بەختى سىيە و سەفە ئەعلام

(خانى، ۲۰۰۵، ۲۱۲)

كەۋاتە ل قىرى ئەف ماندىبوونا خانى ھەموو ژىو ھەندىيە بۇ مە مەزناھى و سەرنجراكىشىيا ئەقى باخچەى ب ھەبوو شىۋازى جىۋازى باخچەى بدەتە دياركەن.

۳-۴ پەنھەگەرتن ل مىر و كارىدەستىن مىران:

ئەھمەدى خانى نە ب تىن ستايشا مىران كرىيە و پەشتىن ئەۋان پۆزەتىف باش داينە دياركەن، بەلكو داستانا مەم و زىن بخۇژى ژىو نىشاندىنا زولم و زۇرىيا مىرىيە ئانكو پەنھەگەرتنە ل پەشتى مىرى، ئىك ژ ئەۋان جەپن ئەھمەدى خانى ب

شېۋىدە كىرپاستە خوۋرەخنى ل مىرى دىگىرىت ئەو جەھ دەمى مىر ل گەل تاجدىنى دئاخىت
و باسنى بەكرۆكى دىگەت و دىيىتە تاجدىنى:

ئەم قىسمى ئەمىر قىسمى ئاشىن

پوپ فەتل و گەپىن و پىش و پاشىن

ناچارە ژ بۆ مە ئاشقانىك

(لا بد) ژ بۆ مە دىرگەفانىك

ھىندى ب حوكمومەتتى دىكىن دىمور

گەھ عەدلە ژ بۆ مە كار و گەھ جەمور

ھەر چەندە بەكر وەلدە زىنايە!

ئاشى مە ژ وى ب فەتل و بايە

ئەف زومەرە كو ظالم و عەوانى

سووباشى و شەھنە دىرگەفانى

(خانى، ۲۰۰۵، ۱۷۰)

ل قىرى دىيىت ئەم مىر وەكى ئاشىنە، فەتل و با، پىش و پاشىن، ھەر جار بۆ
لايەكى دىرگەفانىك، ھەمى جارەن ئاشقانىك بۆ مە دىيىت و ژىلى ئاشقانى دىرگەفانىك ژى بۆ مە
دىيىت كو ھەر جارەن بەر دىرگەھى بىت. ھىندى ئەم حوكمى دىكەن، جار زولمى دىكەن و
ھىندەك جارەن عەدالەت و دادپەرۋىيىي پەيۋىدەكەن، ھەروەسا ل سەر زاردەقى مىرى دىيىت:
رەستە ئەم دىزانىن (بەكرۆك) كەسەكى خرابە و ئىيەتە ئەمى ئەيا سافىيە، لى ئەو سىستەم و
حكومەتە مە بىرئىقەدەت.

ئاشى د مە ظالمان دىگىرەن

دەخلى د مە ظالمان دەيىرەن

ئاشى مە ئەگەر چ وەققى عامە

گەۋرى تىزى گارسى ھەرامە

وى گارسى ھارثەك دىيىت

ئەف ھارثە بۆ مە دى ھىلىت

ئەف عادەتە نىنە خاسى مىران

نابىنى ل بەر دىرە فەقىران

وان ژى ھەمى پاسبان ژ سانان

ئەو ژى ھەمى قىسمى دىرگەفانى

(خانى، ۲۰۰۵، ۱۷۰)

ئانكو ئەف كەسپن خرابن ئاشى مە زالمەن دگېن، راستە ئەف حوكمە بۇ ھەمى
 خەلكىيە، بەلى گەورىيا ئەفى ئاشى (حوكمى) تزييە ژ گارسى ھەرام، ئانكو مەردەم پى
 ئەو ئەف تىشتى د سىستەم و دولەتا مە دا ھەمى نە تىشتى باشە، بەلكو گەلەك خالين لاواز
 و ھەرام ھەنە و كىماسى زى تىدا ھەنە، بەلى ئەف زولم و زوردارىيا د دولەتا مەدا پىدقى ب
 كەسەككىيە كو ب دريت و ل گۆردى دىتنا مىرى كەسپن باش ئەفى چەندى ناكەن لەوما
 ھەمى دەمان پىدقى ب مرۆفەن خرابن. ئەو كەسپن ل دوروبەرىن ئەوان و كارين ئەوان
 بېقىدەبەن و كارين خراب دكەن، ھەمى وەكى سەيانە. ژبلى ھندى خانى باسى بەكرۆكى
 دكەت، بدىتنا ئەوى مىر جازان عادلن و جارائى زالمەن، ئەفە نابىتەپامانى ئەوى چەندى
 ژبەركو مىرە ھەموو جازان ئەو كارين ئەو دكەن كارين باشن، بەلكو گەلەك جازان
 كارين خراب دكەن، ل قىرە خانى پەخنى ل پەشتىن مىران و مىرگەھان دگىت.
 ل جەھكى دى ژى خانى پەخنى ل مىران دگىت، دەمى مىر زەينەدىن دىتەپىر د
 پىكا پىكگەشتەن (مەم و زىن)ئ، تاجدىن پەيامەك ل گەل كەسەكى بۇ مىرى
 دىنارىت و دىنارىت:

گۆت: ھەرە بىژە مىر و ئاغان

بىنەندەق ھەناكوژن چراغان

مىرى مە ئەگەر چ دووربىنە

ئىرۆ وى د چاقى نوور نىنە

ئەم چار برا ھەبوون د صادق

ھەر چار ل خەمەتا وى عاشق

ئىصافە كو زىدەتر ژ سالى

مەم مائىيە بى خودان ژ چالى

(خانى، ۲۰۰۵، ۲۷۰)

ل قىرى تاجدىن پەخنى ل مىرى دگىت و دىنارىت راستە توو كەسەكى زانا، زىرەك
 و شارمىزى، راستە توو كەسەك دووربىنى و ھىزا ھەر تىشتى دكەى، لى نۆكە تو يى كەقتىيە
 د شاشياندا و توو يى خەلەتتىيى دكەى، پىدقىيە ل خۇ بۇقپى و خۇ ژ ئەقان خەلەتتىيانرەزگار
 بكەى، نابىت حوكمى تە ب ئەفى شىۋازى بىت و ھۇسا زولمى بكەى، ب تايىبەت دەمى
 دىنارىت:

دوژمەن ل مە شانە دۆست غەمگىن

فەرضە مەنا چەكۆ و تاجدىن

مەم گەر چ كو زىدە پوپر گوناھە

لى عاشقە، عشق پادشاھە

حوكمى توو نەكە ل پادشاھان

ظولمى تو مەكە ل بى گوناھان

ئەم ھىقى دكەن مەمى رھا كەت

دمردى دلى مەمى دموا كەت

(خانى، ۲۰۰۵، ۲۷۰)

ھەر ل سەر ئەقى بناغەى، خانى ئەوان كارىدەست و بەرپرسىن ل دموروبەرىن مىرى
دكەتە دوو دەستە، دەستەيا خراب و دەستەيا باش، ب دیتنا خانى ئەو دەستەيا باش، كارىن
باش يىن مىرى برېقىدەبەن و كارىن باش زى چىدېن، دەستەيا خرابزى كارىن خراب يىن
مىرى برېقىدەبەن و گەلەك جاران ئەو بخو دېنە ئەگەر كو مىر كارىن خراب و نە د
بەرزمەندىيا جفاكيدا ئەنجامبەت، ل قىرى خانى باس مەم و تاجدىن و براين تاجدىنى
دكەت:

لىكن ژ خەوادمى د مومتاز

سەد لاوى سەھى قەد و سەرئەقراز

ھەر يەك د مەقامى حوسنىرۆژەك

ھەر يەك ب كەلامى سىنە سۆژەك

(خانى، ۲۰۰۵، ۸۱)

مەرم پى ئەو، ئەو زەلام و خزمەتكارىن ل دموروبەرىن ئەوان، گەلەك كەسىن ب
رېكوپىك بوون، زىدەبارى ھندى كەسىن خودان ئاخقتن خوش و باش و گۆتتىن جوان و
لىكداى بوون، ئانكو وەسفا ئەوان دكەت ب دیتنا خانى ئەو كەسىن گەلەك باشبووینە
ئەوین خزمەتا ئەوان دكر، ئانكو باس دەستەيا باش يا خزمەتكارىن دموروبەرىن مىرى
دكەت و ل گۆردى دیتنا ئەو ئەق چەندەزى ل دويى مىرى و شىوازى مىرى دىمىت، مىر
دشېت كەس و كارىدەستىن باش دمردۆرىن ئەو بن و مىر دشېت كەس و كارىدەستىن
خراب ل دمردۆرىن ئەو بن. ھەر د بەردەوامىيا گۆتتىن خو دا خانى پتر باس تاجدىنى
دكەت و دىژىت:

تاجدىن دوو برا ھەبوون د قەللاش

مانەندى دو شاھبازى جەمماش

دائىم دلى دوژمنان دسۆتن

يەك عارف و يەك چەكۆ دگۆتن

ئەمما وى ژ جوملە خاص و عامان

ژمو چەندى برا و بابا و مامان

لاوەك كرىوو برا ژ بو خوۋە

نى ئەز غەلەطم چرا ژ بو خوۋە

(خانى، ۲۰۰۵، ۸۲)

لقيرى خانى باسى تاجدين و براينى ئەوى دكەت پەسنا ئەوان دكەت، مەرەما خانى تاجدين و براينى ئەوى ژ ئەوان كەسىن باشن ل دمورويەرىن ميرى و كارين باش ئەنجامدەن و ب باشى د خزمەتا ميريدانە.

د وەسفا كەسىن خرابدا ئەوين ل دمورويەرىن ميرى، ئەحمەدى خانى (بەكرۆك) دكەتە نموونە و ئەوى ب ئىبلىسى وەسەدكەت، ل گۆرەى گۆتتا ئەحمەدى خانى، بەكرۆك بوويە ژىدەرى گەلەك خرابى و كارين خراب، ھەروەسا بوويە ئەگەر مير گەلەك كارين خراب ئەنجامبەدەت، دەمى دىيىت:

(القصه) ب ئقتضائى خلقەت

ميرى ب كەمال و عزز و رفعت

راگرت ژ بۆ خوہ دمەرگەفانەك

فەتتائى زەمانە صەى پسانەك

دائىم ل دمىرى وى قاپچى بوو

قەللاخ و قەلاش و قاوچى بوو

ئەمما ب نەسەب ئەمەردى بوهتان

بەلكى موتەوولدى ژ بوهتان

ئەصلى وى دىين ژ مەر گەقەپ بوو

مەحچا وى بەشەر ب شۆر و شەر بوو

ناقى وى مونافقى بەكر بوو

بەلكى ژ بەلووقيا بەتر بوو

مەنئاع و موزەبەزىن و ئبلىس

خەدداع و خەبەرەزىن و تەلبىس

شاگردى شەئامەتا وى شەيطان

شەرمەندە ژ گوھتتا وى بوهتان

(خانى، ۲۰۰۵، ۱۶۸ و ۱۶۹)

۴-۴؛ دابونەرىتەن مىران:

د مەم زىنا ئەحمەدى خانىدا، ھندەك جاران ب شىۋەيەكىپراستەوخۇ و ھندەك جاران نەپراستەوخۇ باسى گەلەك دابونەرىت، ھزر و تىگەھشتەن ميرىن سەردەمىن كەقن دەيتەكەرن. ئىك ژ ئەوان ل دەستپىكا داستانا مەم و زىنى بۆ مە دياردبىت ئەۋزى دەمى باسى ئەسل و ئەزادى ميرى بۆتان دكەت و ل گۆرەى گۆتتا خانى ميرىن كوردان پتريا جاران

ئەسل و نەژادى خۆ نەزەر قاراند بۆ كوردان بەلكو خۆ د گەھاندنە سەحابى و جەنگاومرئىن
كەفەن، ب تاييەت دەمى دىيژىت:

ئەجناسى مللەل موطيع و مونقاد

ئەسلا وى عەرەب ئەمىرى ئەكراد

تەختى وى جزير و بەختى مەسعوود

طالع قەوى و مەقامى مەحمود

رۆم و عەرەب و عەجەم د فەرمان

مەشھور ب ناقي مىرى بوھتان

ئاباتى عظام و جەد و والد

مەنسوب و موسەلسەلى د خالد

(خانى، ۲۰۰۵، ۷۱)

دەمى ئەم ئەقان دىران دىنين، بۆ مە دياردبىت كو خانى دىيژىت مىرىن بۆتان ئەسل
و نەژادى خۆ د گەھاندە (خالد كورئ وەلىد) و د گۆتن ئەم د ئەسلدا عەرەبين، ديارە ل
ئەوى سەردەمى بۆ ئەوان شانازى بوو و ھەر ل سەر ئەقى بنەمايى خەلكىرپىز لىگرتىيە، خانى
ژى بۆ مە وەسا ددەتە دياركرن كو ئەف نەرىتە د كەفندا ل جەم مىرىن كوردان ھەبوويە و
ژ نەرىتىن ھەرە گرنگ بوويە ل ئەوى سەردەمى.

ئىك ژ نەرىتىن دىين خانى بۆ مە ددەتە دياركرن ئەوژى (نېچىرە)، كو د
كەفندا دگۆتنى (نېچىرا شاھانە) يانزى (نېچىرا مىرى) مەرەم پى ئەو نېچىرەياكو مىر
دچوونى. د سەردەمىن كەفندا سالى جارەكى مىر بۆ ماوى چەند رۆژەكان دچوونە نېچىرى،
د ئەقان نېچىراندا سەرياز، مرقۇقەن مەزن و جەنگاومرئىن زىرەك ل گەل مىرى دچوون، خانى
بۆ مە ددەتە دياركرن كو ئەف نەرىتە ل جەم مىرىن كوردانزى ھەبوويە و دىيژىت:

كەر كەر د چەرىن ل كووە و دەشتان

رەف رەف دفرپىن د نىف بەشتان

(القصة) ب ئقتچا زەمانى

بوو فرصەتى عەيش و كامرانى

فەصلا بگەرن ل گەشت و سەيران

نېچىرى بكن ژ وەحش و طەيران

مىرى كو فەلەك موطيع فەرمان

گۆ: صوبە نەبوويە قەومى بوھتان

رەبەستى سلاح و گورز و شمشير

(بالجملة) د گەل مە بىنە نېچىر

(خانى، ۲۰۰۵، ۲۰۸ و ۲۰۹)

خانى ب تپروتەسەلى باسپىرپوسم و دابونەرىتپن چوونا نىچيرى دكەت، ل دەستپىكى دىبىت سەردەم بۇ سەردەمى كەيف و خوشيى بىن كو مەرم پى وەرزى بوھارىيە و دەمى نىچىرئە. دىبىت ل ئەوى دەمى بارودۇخ گونجايى بوويە لەوما فەرمان ل مللەتى خۇ كر و گۇتپراپن ئەم بچىنە نىچىرئ، ھەموويان چەك، شمشىر و پىدقيايتپن خۇيپن نىچىرئ نامادەكرن، ل ئەوى دەمى ئەم دىشپن بىژىن مىرى نە ب تنى داخوازكر ل گەل بچنە نىچىرئ، بەلكو ئەف چەندە كرە فەرمان:

حاضر نەبتن كەسەك د صەيدئ
ئەو دى بمرت د بەند و قەيدئ

خەلقى كو خەتا ب صوبى كاذب
حاضر كرىوون بساط و راتب
فەجرئ كو نەمايە وان عەلامەت
رابوو د وئ شەھرى دا قىامەت

مىران فكرن عوقاب و بازى
شىران دىرن پلنگ و تازى

(خانى، ۲۰۰۵، ۲۰۹)

ل ئەوى دەمى مىران فەرمان ددا، خەلك ھەموو مژويلى نامادەكارپن نىچىرئ دبوو ھەتا بەرئ سىپدئ، ژبەركو ھەر كەسەكى نەچىت دى ھىتە سزادان، دەمى دبوو سىپدە ھند خەلك نامادە دبوو ھەروھكى قىامەتراپووى، ھەروھسا باز و تاژى و گيانەومرپن تايىبەتب نىچىرئ ل گەل خۇ دىرن و خەپسە و قەربالغەكا زىدە چىدبوو، ھەتا ئەوى راددەى كەس د باژپرىدا نەما و ھەموو ل گەل مىرى چوونە نىچىرئ، دىشپن بىژىن خانى ب شىوازەك گەلەك جوان و بالكىش باسئ ئەفى نەرىتن نىچىرئ دكەت زىدەبارى باسكرنا مەزنانى و شكۆمەندىيا مىرى، تىشتى گرنگ ل فىرئ خانى دقپت ب ئاشكەرايى بۇ مە بدەتە دياركرن كو نەرىتن نىچىرئ ل دەف مىرپن كوردان ھەبوويە و پۇژەك ھەبوو ھەموو خەلك ب شىوھىەكپىكوپىك ل گەل مىرى دچوونە نىچىرئ. د فەردەوامىيا گۇتپن خۇدا خانى دىبىت:

دەرنندە و ئادەم بەھائىم
فەردەك قە نەما د شەھرى قائىم

دام و دەد و ئادەمى و ھەيوان
طفل و صەبى ئاشقان و رمزقان

(القصدە) قەبىلەيىا رجالاتان
(فى الجملة) كەسەك نەما د مالان

بوو ھەشر گەھەك ل صەيدئ گاهان
شەفقەت نەكرن ل پى گوناھان

(خانى، ۲۰۰۵، ۲۰۹)

ټیټ څو نه ریتین دینن بالکیش، ټه وین ټه حمه دی خانی بو مه باسدکته، ټه وږی
 سه رمدریا میرین جزیرا بو تان ل گهل گیانه ووران، دهمی میر څو نیچیری دڅریت، خانی باسی
 سه رمدریا میری ل گهل ټه وان گیانه ووران دکته ټه وین ل نیچیری هاتینه گرتن، دهمی
 دبښت:

میر گو څو څه کن ټه فان غه زالان
 پابه ند مه کن ټه وان شه پالان

ټیټ به رده نه باغی وان ومکی گهیر
 دا ټه بکرن هه پو ل وان سهیر

خه لقی څو غه زال و گوور و خه رگوش
 خومش گرتی ل سه رمل و دمر ټاغوش

ټانین ههمی میری تږزی رمز کر
 ټاغول څو شانی تږزی په ز کر

(خانی، ۲۰۰۵، ۲۲۸ و ۲۲۹)

دهمی میر څو نیچیری دڅریت، داخوازی څو خه لکی دکته ټه و غه زالین گرتین پی
 پابه ند نه کن و به رده نه ناف ناخچه ی داکو ټه هه رپو ټه ماشه ی ټه وان بکهین و چیږی څو
 دیتنا ټه وان ببهین، فه رمان ل خه لکی کر ټه و گیانه وورین گرتین هه موویان به رده نه د ناف
 باخچه ی ټه ویدا، باغی میری ږی تږی گیانه وورپو، پموش و جوانیبه کا دیتر دا باخچه ی، ټه فه
 بو مه وده دده دیارکرن څو میرین که فن هه ز څو کوشتنا گیانه ووران نه دکر، هه تاکو
 دهمی دچوونه نیچیری و ټه و گیانه وورین بو چیږی گرتین ټازاد دکر، نه ده ټلا خه لک
 بکوږیت، ټه فجا ټه گهر وده بیتان نه، خانی بو مه هوسا دده دیارکرن.

ټیټ څو نه ریتین دیتر ټه وین څو خانی باسدکته څو ب دیتنا ټه و ل جهم میران
 هه بوویه، ټه وږی یاریا (شه تره نج) ټیبه، ب دیتنا خانی و ل گوړه ی ټه و تشتی گه هشتیه ټه و، د
 که فن دایاریا شه تره نج بوویه نه ریته ک گرنگ ل جهم میران و گه له ک جاران شه رتانی ل
 سه ر ټه فیارییی دکر و هنده ک جارانی مینا جوړه شه په کی بوو د ناچه را دوو که ساند، ل
 فیږی خانی ب تایبه ت باسی ټه و دهمی دکته دهمی میری برپار دایاریا (شه تره نج) ل
 گهل (مه م) بکته و ل گهل هندئ مه رجانزی بو دادنیت. رپو ټا بهری هنگی میر برپاری
 دده څو سوباه ی دیارییی کن و خانی دبښت:

روونش ت و گوته پیشه کاران
 هوون گازی بکن نه دیم و یاران

ته نه مه می څو مه را بخوون
 تاج دینی ل گهل برا مه خوون

پشتی چه ند دیره کان خانی دبښت:

ئەو چەند شەراب و قەند و شەككەر
ئەو چەند گولاب و مسك و عەنبەر
ئىنسان و د مەجلىس گەپراندىن
كەيفى د خوە سەر ب سەر گەھاندن
ئەنجامى تەكەللوم و خەبەردان
كېشا كو ب ساطرەنج و نەردان
مىر گۆتە مەمى ب كىن و كەرىە
ئىرۆ مە د گەل تە جەنگ و حەرىە
پابە ژ مەپرا و مە موقابىل
بى شەك ب تە پرا ئەزم موجدال
شەرىطى مە د گەل تە ئەى سەرفراز
هەر چى تە د قى ژ بۆ مە دلخواز
(خانى، ۲۰۰۵، ۲۴۴، ۲۴۵۰)

دىيارە ئەقى چەندى ژى دابونەرىتېن خۆ ھەببويىنە، لەوما مىرپۇژا بەرى ھنگى مەمى
ئاگەھدار دكەت و ئەو جەھى كو دىيارى لى ھىتەكرن ھاتە ئامادەكرن و جۆرەھا جۆرىن
مسك و عەنبەران لى ھاتەنە رەشاندىن، خەلك ژى ھاتە خواندىن بۆ ئامادەبوون و تەماشەكرنا
ياريا ئەوان ژبلى تاجدىنى و براپىن ئەوى، ھەروەسان دىبىتە مەمى ئەگەر توو ل سەر من ب
سەرکەفتى تە چ دقېت دئ دەمە تە و تە خەلاتكەم. ئەف نەرىتەنە و چەندىن نەرىتېن دىتر
خانى بۆ مە ددەتە دىاركرن ودىكى (خۆشگوزەرانى، يارى، مۇسقىقا، كەيف و خۆشى،
ئاهەنگ و شەھيان و ...ھتد) كو د ناف مىرېن سەردەمىن كەفندا ھەببويىنە.

ئەنجام:

(۱) ل گەلەك جەھان د داستانا مەم و زىندا، خانى پەسنا مىران كرىيە ب تايبەت مىرېن
مىرگەھا پۇتان.

(۲) د مەم و زىنا خانىدا شكۆمەندى و مەزنا تىيا مىران دەيتەدىتن و ھندەك جاران باشى
شكۆمەندىيا مىرگەھان ژى ھاتىيەكرن.

(۳) ئەحمەدى خانى نە ب تنى پەسنا مىران كرىيە، بەلكو گەلەك جاران پەختى ل گەلەك
دابونەرىتېن مىران دگرىت ب تايبەت ئەوان مىرېن ل سەردەمىن بوويەرا مەم و زىنى
دەسلەتداربوون.

(۴) ژ گرىنگىرەن دابونەرىتېن مىرېن سەردەمىن كەفن ئەوین ئەحمەدى خانى باسكرىن
(نەزاد، نىچىر و ياريا شەترەنج) ئ بوون.

لیستا ژێدمەران:

ا. ب زمانێ کوردی:

١. ئەحمەدێ خانێ، مەم و زین، بەرهەفکەرن: تەحسین ابراهیم دوسکی، دەرگەهێ سپیریژی چاپ و وەشانێ، چاپا ئێکێ، چاپخانا و مزارەتا پەرەمەردێ، هەولێر، ٢٠٠٥.
 ٢. حەیدەر لەشکری، دەسەڵاتی میری کورد لە سەدەکانی ناوەراست، گۆقاری شانەدەر، ژ: ٩ ، ١٩٩٩.
 ٣. د.سەلاح محەمەد سەلیم هروری، میرگەها بۆتان، دەرگای وەرگێران، چاپی یەکەم، چاپخانەێ منارە، هەولێر، ٢٠٠٦.
 ٤. کامەران جەمال بابانزادە، دامەزراندنی چەند میرنشینێکی کورد لە هەردوو سەدەێ ٨ و ٩ ک/ ١٤ و ١٥ ز، بڵاوکراوەێ ئەکادیمیای کوردی، چاپی یەکەم، چاپخانەێ حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٢.
 ٥. کامەران عەزیز عەبدوڵلا، ھۆکارەکانی سەرھەڵدانی میرنشینە کوردییەکان لە سەردەمێ عەبباسیدا، بڵاوکراوەێ ئەکادیمیای کوردی، چاپی یەکەم، چاپخانەێ حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٢.
 ٦. کورد و کوردستان لە ئنسکلۆپیدیای تورکیدا (قاموس ئەعلامی تورکی) ، وەر: ئەحمەد تاقانە، دەرگای چاپ و بڵاوکردنەوێ ئاراس، چاپی یەکەم، بێچاپخانە، هەولێر، ٢٠٠٨.
 ٧. محەمەد جەمیلرۆژیەانی، میژووی حەسنوویی و عەبیاری، دار الحریە للطباعة، ط١، بغداد، ١٩٩٦.
 ٨. میر شەرەفخانێ بەدلیسی، شەرەفنامە، وەر: مامۆستا ھەژار، دەرگای چەپ و بڵاوکردنەوێ ئاراس، چاپی سێھەم، بێ چاپخانە، هەولێر، ٢٠٠٦.
- ب. ب زمانێ عەرەبی:**
- پەرتووکی:**
١. د.فرست مرعی، الامارات الکوردیة فی العصر العباسي ٣٥٠ - ٩٦٠/٥٥١١ - ١١١٧م، دار سپیریژ للطباعة و النشر، الطبعة الاولى، مطبعة وزارة التربية، أربیل، ٢٠٠٥.
 ٢. زرار صديق توفیق، الکورد فی العصر العباسي و حتی مجئ البوہییین، مؤسسە موکریانێ للبحوث و النشر، الطبعة الاولى، مطبعة مؤسسە ئاراس، أربیل، ١٩٩٤.
 ٣. قادر محمد حسن، الامارات الکوردیة فی العهد البوہیي - دراسة فی علاقاتها السیاسیة و الاقتصادية (٣٤ - ٤٤٧/٥ ٩٤٥ - ١٠٥٥ م) ، مؤسسە موکریانێ للبحوث و النشر، الطبعة الاولى، مطبعة رۆژھەلات، أربیل، ٢٠١١.
 ٤. محمد أمين زکی، خلاصۃ تاریخ الکرد و کردستان من أقدم العصور التاريخية حتی الان، ترجمة: محمد علي عوني، جزء الاول، الطبعة الثالثة، بیروت، ١٩٨٥.

٥. المطران اسحق ساكا، السريان ايمان و حضارة، الجزء الرابع، الطبعة الاولى، حلب، ١٩٨٣.
٦. معالي محمد أمين زكي، تاريخ الدول و الامارات الكردية فى العهد الاسلامي، ترجمة: محمد علي عوني، الطبعة الاولى، مطبعة السعادة، مصر، ١٩٤٨.

گۆفار:

١. كونيريش، انتفاضةيزدان شير البوطاني (١٨٥٤ - ١٨٥٥)، مجلة متين، العدد ٥٧، تشرين الاول، دهوك، ١٩٩٦.

ج - ب زمانى فارسى:

٢. كليم الله توحدي، حركت تاريخي كرد به خراسان، ج ١، ١، ط١، مشهد، ١٩٩٢.

سایتین ئینتەرنێتی:

١. د. قبات شیخ نواف الجافى، إمارة بوطان..جواهره الإمارات الكردية:

<https://sotkurdistan.net>

الأمير والإمارة في منظور خاني

الملخص:

وصف ومدح الامراء منذ القدم كانتا من احدى المقاصد الرئيسية للقصيدة، ولكن مع مرور الزمن، شهدت تلك المقاصد تغييرات كبيرة، ويمكننا أن نشاهد هذه التغييرات والتطورات في الأدب الكوردي عامة و في القصيدة خاصة، ويمكننا أن نقول بأنها قد بدأت بوصف ومدح الامراء واتجهت نحو نقد الامراء وأعوانهم؛ وفي معظم مراحل الأدب الكوردي كان لهذا الموضوع أهميته الكبيرة وخاصة في مرحلة الشعر الكلاسيكي .

وقد أهتم الكثير من الشعرا الكلاسيكيين الكورد بموضوع وصف ومدح الامراء وتحدثوا عنه بأشكال مختلفة، ويمكننا أن نبين هذا التغير بشكل واضح عند الشاعر خاني، حيث حاولنا أن نعرف إلى أي مدى قام بمدح الامراء و الى أي مدى قام بنقدهم، وهل تمكن خاني أن يتحدث عن الأخلاق والعادات السلبية والايجابية عند الامراء بشكل مطلوب؟ الى أي حد أهتم بهذا الموضوع؟ ولذلك حاولنا أن نكتب بحثا تحت عنوان (الأمير والإمارة في منظور خاني) لكي نبين التغييرات والإبداعات التي انجزه خاني في هذا الموضوع، وفي هذا البحث تم الاعتماد على المنهج (الوصفي والتحليلي).

الكلمات المفتاحية: الأمير، الإمارة، خاني، إمارة بوطان، مم، زين.

Mir and Mirdom in Khani's Vision

Abstract:

Since antiquity the praising of Mirs has been one of the themes of poetry but with the passage of time, this has changed. In Kurdish literature and specifically in poetry, this change has been clearly observed. That is to say praising Mirs has shifted to criticizing them and their valets. This has been one of the essential aspects of Kurdish poetry, particularly in the classic poetry .

In Kurdish classic poetry, many poets commended Mirs and addressed them in a variety of ways. This shift is clearly observed in Khani's poems. In this study, an attempt will be made to figure out to what extent Ahmede Khani praised Mirs and to what degree he criticized them. Has Khani been able to successfully address the ethics and bad and good traits of Mirs? How much attention did he pay to this subject matter? Therefore, we attempted to conduct a study under the title of "Mir and Mirdom in Khani's Vision" to prove the shifts and creativity adopted by Khani. Descriptive analytical approach is employed in this study.

Keyword: *Prince, Principality, Principality of Bhutan, Khani, mam, zeen.*